

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad
Cilt / Volume: 18 - Sayı / Issue: 35 - Yıl / Year: 2023

ISSN: 1306-4223 / e-ISSN: 2822-4612

Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Ekseninde Cumhuriyet'in İlânı

Proclamation of the Republic as part of Atatürk's Great Speech

Kudret Ayan

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı
Postgraduate Institute of Karabuk University, History Department, Master Programme
ayn.kudret@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5662-1717

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme Makale / Review Article

Geliş Tarihi / Received: 01.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 18.01.2023

Cilt / Volume: 18, Sayı / Issue: 35, Sayfa / Pages: 123-138

Atıf / Cite as: Ayan, K. (2023). Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Ekseninde Cumhuriyet'in İlânı
[Proclamation of the Republic as part of Atatürk's Great Speech] Türk İslâm Medeniyeti Akad-
emik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization,
18/35: 123-138.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism
software.

Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Ekseninde Cumhuriyet'in İlanı

Öz

Cumhuriyetin ilân serüveni kolay olmamıştır. 23 Nisan 1920'de B.M.M.'nin açılması, 1 Kasım 1922'de Saltanatın lağvı ve 1923 yılının 13 Ekim'inde Ankara'nın başkent olmasından sonra cumhuriyet ilân edilmiştir. B.M.M.'nde konu görüşülmeye başlandığı vakitte cumhuriyet taraftarı olanlar kadar muhalefet olanlarda mevcuttu. 29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyet halka top atışları ile duyurulmuştur. Mücadele-i Milliye'nin baş aktörlerinden Kazım (Karabekir), Refet (Bele) ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşalar ve Rauf (Orbay) Bey gibi isimler o vakitte Ankara'da bulunmamışlardır. Sabah uyandıklarında, gazetelerden ya da top atışlarından durumdan haberdar olmuşlardır. Cumhuriyet'in ilânını böyle haber alan paşalar, ilân karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Anılarında da bu şaşkınlıklarını dile getirmişlerdir. Nutukta bazı paşalar cumhuriyet ile ilgili söylemlerinden dolayı tenkit edilmiştir. Bazı hatıratlarda da cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiği dile getirilmektedir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, kaleme aldığı eserinde bu konulara değinmektedir. Özellikle Rauf (Orbay) Bey'i eleştirmektedir. Cumhuriyetin ilânı, milli mücadelede Mustafa Kemal Paşa'ya arkadaşlık yapan kişilerin anıları ve Nutuk'a bakılarak araştırma yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nutuk, Anılar, Cumhuriyet, Atatürk.

Proclamation of The Republic as Part of Atatürk's Great Speech

Abstract

The proclamation of the Republic has not been easy. The Republic was declared after the opening of the Turkish Grand National Assembly on 23 April 1920, the abolition of the Sultanate on 1 November 1922 and the Republic was declared after Ankara became the capital on October 13, 1923. When the issue was started to be discussed in the Turkish Grand National Assembly, it was present in those who were opposed to the Republican supporters. The Republic, announced on October 29, 1923, was announced to the public by gunshots. Names such as Kazım (Karabekir), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy) Pashas and Rauf (Orbay) gentleman, who were the leading roles of the national struggle, were not in Ankara at that time. When they woke up in the morning, they were informed about the newspapers or artillery fire at night. The Pashas who were informed about the proclamation of the Republic were surprised. And they mentioned about that clearly in their memories. In Great Speech some Pashas were criticized for their speeches about the Republic. In some memoirs it is said that the proclamation of the Republic were hurried up. Mustafa Kemal Pasha mentioned about these issues in Great Speech and especially criticized Rauf Orbay. The research was carried out by looking at the proclamation of the republic, the memories of the people who made friends with Mustafa Kemal Pasha in the national struggle and the Great Speech.

Keywords: Great Speech, Memories, Republic, Atatürk.

1. Giriş

Demokrasi, günümüzde en fazla telâffuz edilen ve çok çeşitli anlamlar yüklenen kavramlarından biridir. Demokrasi, bu cihetle ne olduğu noktasında tereddütle yaklaşılan ve karmaşaya mahal olan kavramdır (Ejder, 2017). Demokrasi kavramının tarihi tebeddül içerisinde birçok türü doğmuştur. Bunlar; doğrudan-yarı, doğrudan-temsili demokrasi, liberal demokrasi, marksist demokrasi, siber demokrasi, militan demokrasi, çoğunlukçu-çoğulcu demokrasi, delegasyoncu demokrasi, westminister modelli demokrasi, müzakereci demokrasi, katılımcı demokrasi şeklindedir. Bu müteferrik büyük bir zenginlik olarak görülse de büyük bir karmaşaya neden olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir (Lijphart, 2008; Yavuz, 2008; Turhan, 1991).

Köken bakımından "Latince" bir kavram olan demokrasi; halk manasına gelen "demos" ile "egemenlik-iktidar" mefhumuna gelen "kratos" sözcüklerinin birleşimiyle meydana gelmektedir (Gözübüyük, 2003). Demokrasi, umumi olarak halkın halk tarafından yönetilmesi, egemenliğin millete veya halka ait olması anlamı taşımaktadır (Cengiz, 2006). Tam da bu noktada Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, "Kayıtsız Şartsız Egemenlik Milletindir!" (Feyzioğlu, 1985) sözü ile halkın kendi kendini idare edebileceğine inanmıştır.

Cumhuriyet fikri serüvenin Fransız İhtilâli ile ortaya çıktığını bilinmektedir. Cumhuriyet rejimi, devletin başkanı, millet veya millet meclisleri tarafından kurulan hükümetle birlikte idare edilir. Cumhuriyetçilik, milli hâkimiyet temelinin gerekli müemmen surette temsil ve uygulanmasına elverişli, hükümet şekli olarak ifade buyrulmaktadır (Türk Hukuk Lügatı, 1944) Cumhur kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş bir kelimedir ve halk, ahali, büyük kalabalık gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Fransızca karşılığı, "La Rèspublique", İngilizce karşılığı ise "The Republic" olarak kullanılmaktadır. Mutlak suretle hükümdarlığı reddeder ve halk seçimini ön görüp, kabul eder.

Cumhuriyet kavramı, Türkiye Cumhuriyeti ile hayatımıza girmemiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte batıya açılma ile beraber gençler batıdan bir takım fikirleri de topraklarımıza getirmiştir. Hatta 1839 Tanzimat Fermanını ilân eden Mustafa Reşit Paşaya karşı Serasker Sait Paşa, Padişaha; "*Mustafa Reşit cumhuriyet ilân edecek, saltanatımız elden gidiyor. Daha ne duruyorsunuz?*" demiştir. (Kartal, 1997, s:320) Hatta Şinasi'nin, Mustafa Reşit Paşaya, "*Ey ahali- i fazlın Reiscumhuru*" (Kartal, 1980, s.26) diye seslenmesiyle birlikte artık dilimize Reiscumhur kavramı da girmiştir (Kartal, 1980, s.26).

16 Mart 1920 günü İstanbul'un zaptından üç gün sonra milli mücadele lideri Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Ankara'da yeni bir meclisin kurulup işler hale getirileceğini tüm yurda ilân etmiştir (Yüzgeç, 2006). Ankara'da açılması plan dahilinde olan meclisin ismi de bir o kadar tartışmaya sahne olmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, yayınladığı isim seçme ile ilgili bildirisinde "Meclis-i Müessisan" ismini kullanırken, Kazım Karabekir Paşa, muhalefet

ederek bu ismi fazla tahrik varî algılamıştır. Hamdullah Suphi Bey, “Kurultay” zikr-i isim ederken, son Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı Celaleddin Arif Bey, “Meclis-i Kebir-i Milli” önerisiyle gelmiştir. Tüm bu tartışmaların geçtiği ortamda sonraki süreçte Mustafa Kemal Paşa’nın “Büyük Millet Meclisi” ismi-i önerisi kabul edilmiştir. Bu telâffuza zaman dâhilinde alışkanlık vukua gelmiştir (Adıvar, 1987).

24 Nisan günü ilk kanun çıkarılmış ve işe hemen başlanmıştır.(Demirel, 2020, s:30)¹ Kurulan Hükümet-i Meclis sisteminde, devletin bütün yetkileri yasama organı olan parlamentoda birleştirilmiştir. Temelleri atılmaya çalışılan meclisin parlamentodan başka azası yok sayılmıştır. Yürütme erki tamamıyla yasama meclisine bağlanarak; Parlamento, yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde tutmuştur. Bu cins devlet öz yönetim düzenine, “Meclis Hükümeti Sistemi” denmektedir (Dal, 1973, s:119).

Mustafa Küçük, Milletlerin aynı gaye etrafında ortak paydada birleşen sosyal varlıklar olduğunu, bu ülkelerin hiç birinin terkinin mümkün olmadığını B.M.M.’nin de bu düşünceyle teşekkül olduğunu söylemektedir (Küçük, 2002). Demokrasinin sağlanabilmesi için gerekli olan bir rejim değişikliğidir ve bu rejim; Cumhuriyet olmuştur (Küçük, 2002).²

2. Cumhuriyet’in İlânı Öncesi Vukua Gelan Olaylara Kısa Bakış

2.1. Kasım 1922: saltanatın kaldırılması

Büyük Taarruz ile birlikte düşman yurttan çıkarılmıştır. Bununla birlikte Türk milleti, milletlerarası arenada tekrar boy göstermiş ve prestijini sağlamıştır. 13 Kasım 1922’de yapılması düşünülen Lozan Barış Konferansı’na, 27 Ekim’de İstanbul ve Ankara hükümetleri çağırılmıştır. Bunun sebebi, itilaf güçlerinin çift başlılık yaratma girişimi olduğunu söyleyebiliriz. Buna binaen Sadrazam Tefik Paşa, 29 Ekim günü sadaret makamından B.M.M. Başkanlığı’na bir telgraf çekti. Telgrafa göre Lozan’ın doğmaya başladığı günlerde, barış konusunda cem-i ortak hareket edilmesini ve bundan mebni B.M.M.’nin biz zati tevdi edeceği bir kişinin özel sorumlulukla çarçabuk İstanbul’a intikal ettirilmesini ya da İstanbul hükümetince Ziya Paşa’nın Ankara’ya geçebileceğini bildirmiştir (Atatürk, 1975). Aslında bu durum yeni olmayıp, öncesinde, 17 Ekim’de Tefik Paşa

¹ Meclisin çıkarmış olduğu ilk kanun, Ağnam Resmi Kanunu’dur. Kırşehir Milletvekili Müfid Efendi tarafından önerilen teklif aynı oturumda kabul edilerek kanunlaştırılmıştır.

² Ayrıntılı Bilgi için b.k.z.; Mustafa Küçük, “Birinci T.B.M.M.’nin Açılışı Ve Anlamı” Türklere Ansiklopedisi, C.XVI, 2002, s.15. “Milletler; müşterek inanç, kültür, tarih ve medeniyet değerlerine sahip olan ve aynı gaye etrafında kenetlenen sosyal varlıklardır. Milletleri aynı bayrak, vatan ve ülkeler etrafında toplayan bu maddî ve manevî unsurların hiç birisinin terki mümkün değildir ve bölünme kabul etmezler. Milletlerin bu özellikleri, millî irade ve millî hâkimiyet düsturuyla millî meclislerine akseder ve orada neşvünemâ bulurlar. İrade-i millîye ile âmil olmak ve millî hâkimiyeti tesis etmek maksadıyla kurulan Büyük Millet Meclisi, bu itibarla Türk milletinin bütün özelliklerinin ve milliyet varlığının tam olarak temsil edildiği, siyasi hüviyet kazandığı ilk Meclis-i Milli olmuştur.”

hükümeti olası bir barış görüşmelerine iki tarafın ortak katılımını Ankara'ya duyurmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa tarafından bu durum "Teşkilat-ı Esasiye" kanunlarına aykırı olduğundan mebni reddedilmiştir (Atatürk, 1975).

Sadrazamın bu teklifine karşın, B.M.M.'nde fırtınalar kopmuştur. 30 Ekim oturumunda konu etraflıca ele alınarak tartışmaya açılmıştır. Meclis içerisinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazıları, İstanbul hükümetinin böyle bir konferansa katılma yetkisinin olmadığı dile getirmişler, bunu kendilerine haksızlık olarak görmüşlerdir (Akbulut, 2006). Tabi ki durumdan rahatsız olanlar kadar, rahatsız olanlara aleyhtarlarda bulunmaktadır. Umumi Reis Rauf (Orbay) Bey'de dâhil birçok milletvekili saltanat taraftarı olduklarını dile getirmişlerdir. (Atatürk, 1975).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, saltanat taraftarı olarak mimlenen Rauf (Orbay) Bey'le görüşmesinin akabinde (Rauf Orbay) Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya mutabık olduklarını ve bu mutabakatını B.M.M. kürsüden ilân edeceğini söylemiştir. Hulâsa öyle de olmuştur. Rauf (Orbay) Bey, saltanatın kaldırılmasına dair söylemlerini B.M.M. kürsüsünde dile getirmiş hatta tutkunca davranarak, Saltanatın kaldırıldığı günün şölen ilan edilmesi gerektiğini dahi söylemiştir (Atatürk, 1975). 30 Ekim tarihli B.M.M. toplantısında, Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarınca meclis-i umuma altı maddelik bir önerge verilmiştir. Bu önerge etraflıca ve açıklıkla tartışılmıştır. Bahsi geçen önerge Osmanlı Devleti'nin nihayete erdiren bir önerge niteliğindedir. Önerge, 131 kabul rey, 2 ret ve 3 bikarar reye rağmen, ekseriyet sağlanamadığından işlem tamamlanamayarak toplantı 1 Kasım Çarşamba gününde toplanmak üzere ertelenmiş akabinde toplantı hitam (sonlandırılmıştır) edilmiştir.

1 Kasım Çarşamba günü gerçekleştirilen celsede, önergenin 6. maddesine taşıyıcı (değiştirme) önergesi verilmiştir. Ayrıca Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ile arkadaşları, istihale niteliğinde görünmekle birlikte, ondan tamamen özge mahiyette ikinci bir tahrir daha sunarak başkanlık makamına iletilmiştir. Hüseyin Avni (Ulaş) ve arkadaşlarına mütedairin önerge saltanatı kaldırmayı içermemekle birlikte B.M.M.'yi danışma kurulu hüviyetine büründürmektedir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın uzun söylevinin ardından bahsi geçen önergelerin Şerhiyye, Adliye ve Kanun-i Esasi encümenlerinden oluşan paydaş kurula gönderilmesine karar verilmiştir. Şerik komisyona ilinge (karar) metni tasarısı hazırlayarak Riyaset makamına sunmuştur. İki maddelik karar metni mülahazasında saltanatın kaldırılmasına karar verilmiştir (Yalçın ve Gönülal, 1984). Hükümet olarak da sadece Ankara hükümetinin mevcudiyeti ve meşruiyeti sağlanmıştır (Atay, 1999).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın uzun söylevi ve Hilafet makamının bırakılması ortamı bir nebze yumuşatmıştır. Çıkan reyler ile 1 Kasım 1922 günü Saltanat tarihin sayfalarına gömülmüştür. Fakat bu noktaya gelinceye kadar B.M.M.'de çok hararetli konuşmalar, tartışmalar, muhalif ve taraftarların çatışmaları olmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, saltanatın kaldırılmasında

saltanat ve hilafet makamlarının birbirinden ayrı erkler olduğunu söylese de muhafazakâr taraf ayak diremekte inat etmiştir. Saltanat kaldırılması halinde hilafet makamının gücünün azalacağından endişe duymuşlardır. Saltanatın kaldırılmasına aleyhtar olan bu grup Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın konuşmalarının ardından ikna olmuştur.. Sonraki süreçte 36. son Osmanlı padişahı Sultan Vahdettin 17 Kasım'da Malaya zırhlısına binerek, ezeli düşman olarak görülen İngilizlere sığınmıştır (Aybars, 2007; Turan,2008; Aydemir, C.III, 1999; Uluğ, 1973; Özakman, 2009; Kili, 2000)

Oluşum evresinde olan yeni devletin bir başkent seçmesi gerekmektedir. Bunun içinde, stratejik, jeopolitik, siyasi gelişmeler vs. hususlar düşünülerek Ankara seçilmiştir. Ankara milli mücadele sürecinde önemli bir aktör olmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, 1919'da Ankara'ya geldiğinde büyük coşku ve heyecan ile karşılanmıştır. Bu durum itilâf devletlerini hayrete düşürmüştür. Başkent olacak şehir, batıya da yakın olmak durumundaydı. 9 Ekim 1923'te Malatya mebusu İsmet (İnönü) Paşa ve yanında bulunan dört rüfekası meclise bir önerge verdiler. Oylama ve müzakereler sonucunda 13 Ekim 1923 günü Ankara başkent seçilmiştir. Böylelikle, ülkenin başkenti belirlenmiş ve Ankara olarak kabul edilmiştir (Baycan, 1990).

3. Nutuk ve Anılara Göre Cumhuriyet'in İlânı Serüveni

3.1. Nutuk'a göre cumhuriyetin ilânı

Cumhuriyetin ilânı öncesi B.M.M.'nde rejim değişikliği sesleri duyulmaya başlandığından dolayı bu konu hakkında üç farklı görüş ortaya atılarak tartışmalar olmuştur. Meşrutî idarenin getirilmesini savunanlar, Hilâfet makamına bağlı olup cumhuriyet teşekkülünün enine boyuna tartışılması gerektiğini savunanlar vardır. Son görüş inkılapçı olanların görüşüdür. İnkılapçılara göre cumhuriyetin teşekkülü süratle gerçekleştirilmedir (Tülbentçi, 1955).

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Vekiller Heyeti (Heyet-i Vekile) listesi için Fırka Heyeti İdaresi tarafından davet edilmiştir. Listeye göz atması rica edilince; listenin uygun olduğunu dile getiren Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), listedeki isimlere de danışılması gerektiğini söylemiştir. Hariciye Vekâletine ismi yazılan Yusuf Kemal Bey, görevi istemediğini açıkça dile getirmiş ve bu durumda olan birçok mebus mevcuttur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın mebuslara sorulması huşundaki ısrarı Yusuf Kemal Bey örneğinde görüldüğü üzere önemini ortaya koymuştur (Atatürk, 1975).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Fırka İdaresi Heyeti'nin davetinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra saat hayli geç olduğundan oradan ayrıldı. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, binayı terk ederek, Çankaya hareket etmek üzereyken, onunla konuşmak için bekleyen Kemalettin Sami Bey ve Halit Paşa'ya denk gelmiştir. Sami Bey ve Halit Paşa'yı da akşam yemeğine davet etmiştir. Akşam yemeğine, İsmet (İnönü) Paşa, Fethi (Okyar) Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'da davet edilmiştir. Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesini

muntazır uman Rize Mebusu Fuat Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Beyler de akşam yemeğine teşrif ettirilmiştir. Akşam yemeği başladıktan bir müddet sonra, Mustafa Kemal Paşa, “Efendiler yarın cumhuriyeti ilân edeceğiz!” (Eroğlu, 1989, s:17) demesiyle; masada mevcut kişiler, kararı onayladıklarını, hemfikir olduklarını söylemişlerdir. Yemek devam etmiştir. Olayı masadakilerin dışında kimsenin bilmemesi hususunda Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, “Ankara’daki arkadaşlara bildirmedim onların da benimle hemfikir olduğunu biliyorum...” demiştir (Atatürk, 1975, s:802). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın bu söylemine karşılık olarak paşaların hatıratlarına bakmak elzemdir.

Yemek bitiminde orada bulunanlardan İsmet (İnönü) Paşa, hariç tüm davetliler Çankaya’dan ayrılmışlardır. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ve İsmet (İnönü) Paşa bir kanun lâyihası hazırlamışlardır. 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye’nin bir takım ilâve almış hali olduğunu söylemek mümkündür (Atatürk, 1975). Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun ilk 9 maddesi; mevadd-ı esasiye, 10. maddesi idare, 11-14 arası vilayet, 15. madde kaza, 16-21 arası nahiye, 22. ve 23’üncü maddeler umumi müfettişlik olmak üzere 23 maddeden teşekkül ve birde madde-i münferitten oluşmaktadır (Gözler, www.anayasa.gen.tr (25.04.2020). Dikkat-i Nazar etmek gerekir ki üçüncü maddeye göre meclisin ismi Türkiye Millet Meclisi ismini taşımaktadır (Okur, 2000).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ve İsmet (İnönü) Paşa, Çankaya’da Büyük Millet Meclisi’ne sunulacak maddelerin bazılarını değiştirmekle meşgul oldular. (Atatürk, 1975). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Nutuk’ta tespit ve tadillerini ifade etmektedir. Bu ifadelere göre hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu, Türkiye Devletinin T.B.M.M tarafından idare olunduğunu, eğer bir halden mebnî meclis inkısam ederse görevi İcra Vekilleri Heyetinin devralacağına yer verilmiştir. Yine tadil maddelerinde Riyaset makamının görevinin yeni seçime kadar devam edebileceğini ve yeniden seçiminin mümkün olabileceğine değinilmiştir. Tadil çalışmasında devlet başkanı “Reisicumhur” olarak tanımlamıştır. Bu sıfat-ı vazifeyle meclise ve Heyet-i Vekile’ye riyasetliğinden bahsedilmektedir. Vekillerin, başvekil tarafından meclis azaları arasından seçilebileceği, seçilen kişilerin umumi listesinin meclise sunulması gerektiği bildirilmiştir (Atatürk, 1975).

1923 yılının 29 Ekim gününde “Halk Fırkası” grubunda şiddetli tartışmalar olmuştur. Bir takım mebuslar söz hakkı isteyerek konu hakkında fikirlerini açıkça dile getirmişlerdir. Bunlar; İzmir Mebusu Celal, Kozan Mebusu Saip, Lazistan Mebusu Ekrem, Diyarbakir Mebusu Zülfü, Tekirdağ Mebusu Faik beylerdir. Yine söz hakkı isteyen Bolu Mebusu Mehmet Efendi, İzmir Mebusu Necati Bey, Grup Heyeti İdare Reisi Ali Fethi (Okyar) Bey, Dr. Fikret (Ertuğrul) Bey, Saruhan Mebusu Vasıf Bey, Kütahya Mebusu Recep Bey, Muş Mebusu İlyas Sami Beyler zikredilebilir. Bu isimlere binaen Merhum İstanbul Mebusu Abdürrahman Bey, Konya Mebusu Eyüp Sabri Efendi, Kütahya Mebusu Recep Bey, Ardahan Mebusu Talât Bey gibi isimler beyanatlarda bulunmuşlardır. Ba-

zıları, sorulara cevap ararken, bazıları da tenkite meydan vermiştir (Atatürk, 1975).

Kemalettin Sami Paşa, olayların aydınlanması ve mebuslara anlatılması için bir takrir sunmuş ve takririn oy çokluğu ile kabul edilmesinden sonra Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Çankaya'dan hareketler kürsüye gelerek 1 saat kadar vakit istemiş ve teklif oy çokluğu ile kabul edilmiştir. 28/29 Ekim gecesi Çankaya'da İsmet (İnönü) ile beraber hazırladıkları kanun taslağını sunmuştur. (Atatürk, 1975) Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, kürsiye gelerek "*Muhterem Arkadaşlar, hallinde müşkilâta dâcâr olduğunuz meselenin sebep ve illeti, bütün rüfekaca taayyün etmiş olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur takip etmekte olduğumuz usûl ve şekildedir. Fi'l-hakika, mevcut Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muza tevfikân bir Heyet-i Vekile teşkiline teşebbüs ettiğimiz zaman bütün rüfekanın her biri vekiller ve Heyet-i Vekile intihâbı mecburiyetinde bulunuyor. Heyet-i umumiyenizin birden Heyet-i Vekile intihâbına mecbur olmanızda görülen müşkilâtın halli zamanı gelmiştir. Geçen devrede de aynı suretle müşkilâta tesâdüf ediliyordu. Görülüyor ki bu usûl bazen birçok teşevvüslere bâdi oluyor. Heyet-i celîleniz bu müşkilin halline beni memur kıldınız. Ben de bu arz ettiğim kanaatten mülhem olarak düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim mazhar-ı kabul olursa kuvvetli ve mütesanit bir hükümet teşkili kabil olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarını tavzih lâzımdır. Teklif şudur*" (Atatürk, 1975, s:808) diyerek kürsüyü terk etmiştir. Gece hazırlanan müsveddeyi okutmak üzere kâtiplerden biri Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa tarafından kürsüye davet edilmiştir (Atatürk, 1975).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, metnin okunmasından sonra mecliste münakaşanın başladığına Nutuk'ta yer vermiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Erzincan mebusu Sabit Bey'in kabineye taraftar olduğunu ancak, Teşkilat-ı Esasiye'nin bir anda değişiminin mümkün olmayacağını ve sonraki süreçte bakılmasının lazım geleceğini ifade etmiştir. Niğde Mebusu Hâzım Bey'de Teşkilat-ı Esasiye hakkında açık oturum talep etmiştir. Hâzım Bey'in fikrine, Karesi Mebusu Vehbi Bey, Halil Bey gibi isimlerde katılmıştır. Hâzım Bey'e karşılık, Yunus Nadi Bey böyle bir ahvale yetkinin olduğunu savunmuştur. İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey, Kütahya Mebusu Ragıp Bey gibi isimlerde Yunus Nadi Bey'le aynı fikre duçar olmuşlardır (Atatürk, 1975). Hatta Adliye Nazırı Seyit Bey'de olayı anlatarak, "*Yeni bir durum yoktur.*" (Atatürk, 1975, s:808-811) demiştir. Mevcut kanunun ihtiyaçlara sarih hale getirilmesidir; diyerek düşüncelerini beyan etmiştir.

Konya Mebusu Eyüp Sabri Bey, "*Eğer böyle bir değişikliğe salahiyetimiz yok ise gayrimeşru olduğumuz kabul ederiz...*" (Atatürk, 1975, s:811) sözleriyle son noktayı koymuştur. İsmet (İnönü) Paşa'da muhalefete sert çıkarak; Fırka Reisinin teklifinin kabule ihtiyacın aşikâr olduğunu söylemiştir. Dünya kamuoyu bizlerin hükümet şeklini görüştüğünü biliyor ve bu müzakerenin biran evvel tamamlanması gerektiği aksi durumda zayıf gözükeceklerini dile getirmiştir.

İsmet (İnönü) Paşa, Avrupalı diplomatların, devletin reisi, yoktur diyerek konu hakkında ikaz buyurdıklarını söylemiştir. Bizim tuttuğumuz tarihteki tutum Meclis Reisidir diyerek; muhalefet olanlara başka reislik beklediklerini ve bu düşüncenin Avrupa düşüncesi olduğunu beyan etmiştir. Konuşmasına devam eden İsmet (İnönü) Paşa, Millet, hâkimiyetine, mukadder şekli benimsediklerini, Reiscumhur olmadan, başvekil ataması teklifinin kanuna aykırı düştüğünü zikretmiştir. Hukuka uygun davranmak için Başvekil seçiminde Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın teklifinin, kanunlaşması gerekmektedir (Atatürk, 1975). İsmet Paşadan sonra Abdürrahman Şeref Bey söz hakkı tahsis ederek; *"Eşkâli hükümetin taâdadına lüzum yok. Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir; dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelsin."* Akabinde Yusuf Kemal Bey, *"Teklifin kabulü lüzumuna dair uzun malûmat ve mütalâatta bulundu ve derhal onun, merasimi kanuniyesinin itmamını teklif ederim"* dedi (Atatürk, 1975, s:812). Sonraki vakitte; Vekil-i Reis İsmet (İnönü) Paşa müstacelen kanun kabulünü istemiştir. Oylamaya açılan konu kabul edilerek mazbata okunmuştur. Akabinde *"Yaşasın Cumhuriyet!"* ünleri göğe yükselmiştir (Atatürk, 1975, s:813).

Sıra Reiscumhur seçimine geldiği vakitte, 158 katılım ile Ankara mebusu Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildi. İlk Cumhurbaşkanı'dan sonra İsmet (İnönü) Paşa Başbakan, Meclis Başkanlığına da Ali Fethi (Okyar) Bey seçildi. Top atışları ile de ulus geneline de cumhuriyetin ilanı haber verilmiştir. Tabii duruma sevinenler kadar karşı çıkanlarda mevcuttur. Örneğin; bazı gazeteler *"Cumhuriyet"* başlığı adı altında, cumhuriyete ağır ve çirkince tavır sergilediklerini görmekteyiz. Zaten Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'da bu gazeteleri üslûp çerçevesinde tenkide maruz bırakmaktadır (Atatürk, 1975, s:813-815).

3.2. Paşaların Cumhuriyet hakkında görüşleri: anıların nutuk ile karşılaştırılması

Cumhuriyetin ilanı günü, Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) Paşalar ve Rauf (Orbay) Bey İstanbul'da ikâmet etmekteydiler. Bahsi geçen kişiler Cumhuriyetin ilânından sonra devleti kuran paşalar bu husus hakkında bir takım beyanatlar sarfınazar etmişlerdir. Ancak unutmamak gerekir ki lider olarak gördükleri Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın her daim yanında durmuşlardır (Koç, 2013). Refet (Bele) Paşa, *"Meşrutî bir hükümdarlıkla Cumhuriyet arasındaki fark, filanın soyundan gelip gelmemekten ibaretti. Bu milletin başına bu kadar beladan sonra birde Cumhurbaşkanı seçimi derdini sarmaya ne lüzum vardı?"* (Kaya, 2010, s:175) demiştir. Refet (Bele) Paşa, 21 Ekim günü belediye ismine binaen verilen yemekte, *"... köhne bir fikirdir... zaten ben esas itibariyle cumhuriyeti memleketimizin bünyesi için daha zararlı görürüm."* (Kaya, 2010, s:175) demiştir. Bu görüşlerle hali hazırdaki hükümetin/sistemin daha gerekli olduğunu savunmaktadır (Kaya, 2010). İstanbul'da zuhur eden olaylara karşılık Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, *"Cumhuriyet'in ilânı üzerine bazı kimseler ve bazı gazeteciler halifeye bir yol yaptırmak hevesine düştüler..."* (Atatürk, 1975, s:816) diyerek fuzuli

bulmuştur. İzmir suikastı sonrasında Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Refet (Bele) Paşa ile barışmış ve O'na "Sizler bana isyan ettiniz!" (Kaya, 2010, s:177) deyince; Refet (Bele) Paşa, "Biz size isyan etmedik; birini kıskandık" (Bayur, 1988, s:951) demiştir. Bu ismin İsmet (İnönü) Paşa olması kuvvetle muhtemeldir.

İsmet (İnönü) Paşa'nın anılarına bakıldığında; gençlik yıllarından itibaren cumhuriyet fikrine sahip olduğunu görmekteyiz. Ona göre; tek kişi hükümlerindeki devlet bir takım sıkıntılara düşmektedir. Halkın menfaatleri dışında, tek kişinin verdiği karar bazı durumlarda ulusu ve devleti zor duruma koyabilmektedir. Devleti zor koymaya örnek olarak da II. Abdülhamit döneminden bahsetmektedir. Bu dönemde halkın padişaha karşı şüphe içerisinde olduğunu beyan etmektedir. İsmet (İnönü) Paşa, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ile mahrem kaldıkları vakitlerde cumhuriyeti tartıştıklarını, kendisi gibi bir takım kişilerinde kani olduklarını anlatmaktadır. Fakat kani olanların dışında, muhalefetten de söz etmektedir. Bunun sebebi olarak da milli mücadeleyi yöneten paşaların ortak payda istemesi olduğunu düşünmektedir. Kazım Karabekir Paşa'yı da ikinci vekilliği kabul etmeyerek ordu müfettişliğini alarak Ankara'dan uzaklaşmasını da bu duruma bağlamaktadır (İnönü, 2018, s:437-442).

Nutuk'ta hükümet buhranı ve cumhuriyete giden yol genişçe anlatılmıştır. İsmet (İnönü) Paşa'nın hatıratında isim vermeksizin bazı kişiler tenkit edilmiş ve Ali Fethi (Okyar) Bey hükümetinin bazı zorluklarla karşılaştığı bilgisi verilmektedir. Yine, Nutuk'ta 28 Ekim gecesi Çankaya'da mevcut bulunan kişiler isim-isim verilmesine karşın; İsmet (İnönü) Paşa bu isimlerden bahsetmemiştir. Sadece masada mevcut kişilerin yarın cumhuriyeti ilân edeceğimiz sözüne karşı çıkmadıklarını ve kabul ettiklerini vurgulamıştır. Masada ki kişilerin zaten aynı görüşte ve güvenilir kişiler olduğunun da altını çizmiştir (İnönü, 2018, s:442-443).

Cumhuriyetin ilânından sonra bilindiği üzere ilk başbakan İsmet (İnönü) Paşa olmuştur. İlk çalışmalarını dâhili ve harici olarak iki ana kola ayrılan sorunlar vardır. Dâhiliyede huzur, emniyet ve yükselme paketleri üzerinde durulurken, hariciyede; komşu devletler ve sulh muahedesi yaptığımız devletler ile hüsnüniyet çerçevesinde dostane bir teşebbüs ile ilişkiler kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Fakat cumhuriyetin ilânı ile muhalefet ortaya çıkmıştır (İnönü, 2018). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın da bahsettiği üzere bir takım gazeteler cumhuriyete karşı bir tavır sergileyerek neşriyat yapmışlardır (Atatürk, 1975). Aynı bilgileri İsmet (İnönü) Paşa'nın hatıratında bulmak mümkündür (İnönü, 2018). Fakat Nutuk daha geniş kapsamlı olarak ele almaktadır.

Cumhuriyet taraftarı olmayarak tenkite maruz bırakılan kişi Rauf (Orbay) Beydir. Kendisinin İstanbul'da bir gazeteye verdiği beyanla ortam gergin bir hâl aldı. İsmet (İnönü) Paşa bu beyan ile ilgili, "... eğer kurucu paşalar arasında fikir ayrılığı olduğu açığa çıkarsa cumhuriyet tehlikeye düşer..." (İnönü, 2018, s:445) diyerek görüşünü beyan etmemiştir. İsmet (İnönü) Paşa'ya göre Rauf (Orbay) Bey, "...cumhuriyetin aceleye getirildiğini, gayr-i mesul kişiler tarafından emrivaki

yapıldığını...”(İnönü, 2018, s:445) zikretmiştir. Fakat İsmet (İnönü) Paşa, durumun hiçte öyle olmadığını söylemektedir. Aslında bakıldığı vakit cumhuriyetin ilânı kararı mecliste oy birliği ile alınmıştır. Rauf (Orbay) Bey’in açıkça konuşmasını isteyen İsmet (İnönü) Paşa anısında açıkça konuşmadığını dile getirmiştir. En sonunda da Rauf (Orbay) Bey’in cumhuriyetçi olduğunu ve saltanat taraftarı olmadığını beyan etmiştir. Aynı zamanda Rauf (Orbay) Bey’in Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’dan uzaklaşmasının iki sebebi olduğunu savunmuştur. Birinci sebep: Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın yaptığı reformları Rauf (Orbay) Bey’in hazmedemediğini ve karşı tavır sergilediğidir. İkinci olarak ön saflarda bulunan biri olarak da hükümette bulunsun ya da bulunmasın atılacak adımlarda kendisinin ve arkadaşlarının haber edilsin ve böyle konular müzakereye açılsın, tarzında bir usulü iltizam etmesidir, demiştir (İnönü, 2018, s:446-447)

Kazım Karabekir Paşa’nın kaleminden çıkan “İstiklâl Harbimiz” eserinde bu konuya yer verilmediğini eserin 1338/1922’li yıllarda son bulduğunu görülmektedir.(Karabekir, 2019.) Aynı şekilde Hayatım adlı eserinde de bu konu ile alakalı bir bahse rastlamıyoruz (Karabekir, 2010). Fakat Kazım Karabekir Paşa kaleme aldığı diğer eser olan Paşaların Kavgası eserinde konuya değinmektedir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet İnkılapçıları arasındaki farkları irdeleyen Kazım Karabekir Paşa, 1919 yılında Erzurum’a gelen kaymakam Rawlinson, Lord Kurzon’un söylediklerini aktararak açıkça cumhuriyet rejimini teklif etmiş. Artık krallık ve imparatorluk modasının geçtiğini aktarmış. İleriki süreçte de İngilizler tarafından padişaha, “Ankara’da cumhuriyet ilân olunacak” sözleri ile kandırıldığını ve Damat Ferit kabinesinin başa gelmesi sağlandığı yönünde bir takım sarf-ı sözde bulunmuştur. Kazım Karabekir Paşa, ahval ile alakalı bir belge ortaya koymamıştır. Bu durum dikkate şayandır.(Karabekir, 2019, s:67-76) Kazım Karabekir Paşa, 28 Ekim günü istifa eden Vekiller Heyeti diğer ismiyle Heyet-i Vekile’nin ahvalini 29 Ekim sabahı gazetelerden öğrenmiştir. Cumhuriyet’in ilânını da akşam saatlerinde haber almıştır. Durumdan herkesin şikâyetçi olduğunu beyan etmiştir (Karabekir, 2017, s:1994).

Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın 29 Ekim günü Cumhuriyeti duyurarak, askeri planı tamamıyla ihlal ettiğini, Kongrelerde atılan imzalara karşı gelindiğini ve Cumhuriyet’i ilân ederek başa geçme arzusunu gösterdiğini, buna bağlı olarak politikayı askerliğe tercih ettiğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın asıl gayesinin, dış politikada İtilâf Devletlerine karşı koyma durumundan dolayı bu konuda ısrarlı olduğunun altını da çizmiştir. Buradaki durumda tezatlık hissetmek gayet tabidir (Karabekir, 2019, s.70-85).

Rauf (Orbay) Bey’de Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, gibi isimlerin yazdıklarındaki gibi hükümet bunalımı sonrası Cumhuriyetin ilân edildiği hususuna değinmektedir (Orbay, 1993, s:134). Cumhuriyet’in ilânı haberini, “29/30 Ekim gecesi, geç vakit henüz yatmıştım ki, top sesleriyle uyandım. Merakla kulak verdim. Top sesleri dinmiyordu. Yüze yaklaştığını fark edince içimden

doğan bir hisle "Mutlaka Cumhuriyettir öyle ise, memlekete hayırlı uğurlu olsun dedim." " (Orbay, 1993, s:134) şekilde haber almıştır. Sabah eline geçen gazetelere göz attığında, bu durumun aceleye getirildiğini yazdığını görmüştür. Rauf (Orbay) Bey'e göre aslında, 23 Nisan 1920'de B.M.M. açıldığından beri mevcut rejim Cumhuriyetti ve adı üç yıl sonda konmuştu. Cumhuriyetin ilân edildiği gün Rauf (Orbay) Bey'i ziyaretine gelen Vatan ve Tasvir-i Efkâr Gazetelerine verdiği röportajda, "Niçin telâşe ediyorsunuz. Saltanat fiilen kaldırıldığı zamanda yine böyle telâşlar olmuş fakat mecliste konuşulunca mesele anlaşılmişti. Şimdi bu da mecliste konuşulunca anlaşılacaktır. Bu süratin elbette hükümetçe görülen zaruri bir sebebi vardır. ... mesul mercii halkı aydınlatacaktır. Umumi efkârın bunu bilmesi tabii hakkıdır." (Orbay, 1993, s:135) diyerek fikirlerini dile getirmiştir. Hatta cumhuriyeti savunurcasına ek beyanatta da bulunmuştur (Orbay, 1993, s:135). Rauf (Orbay) Bey, Cumhuriyet rejimini halkın iradesi hâkimiyetinde kabul ettiğini aksi durumda Güney Amerika ülkelerinin bazılarında benzeceğimizi ve Cumhuriyet adı altında hüküm sürüleceğinden endişe duyduğunu zikretmiştir (Orbay, 1993, s:139-140). Rauf (Orbay) Bey bu beyanatlardan önceki aylarda hilâfet ve saltanat makamına vicdanı ve duygularıyla bağlı olduğunu dile getirmiştir. Padişaha bağlılığı borç, hilafete bağlılığını terbiyesinden geldiğini zikretmiştir (Aybars, 1997, s.217).

Ali Fuat Paşa'nın zikrettiğine göre Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Rauf (Orbay) Bey'e ikili görüşmede cumhuriyet hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Rauf Orbay Beyde hanedenalık ve monarşiden pek çok fenalıkların doğduğunu bundan dolayı cumhuriyet rejimine kani olduğunu dile getirmiştir. Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya emrivakinin neden olduğunu sormuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'da anayasa hakkında uzman kişilerce teferruatlı olarak uzun çalışmalar yapıldığını, bu işlerin çok uzun sürdüğünü ve cumhuriyetin ilânın sıkıntıya düşebileceğini dile getirmiştir. Aynı zamanda gazetelerde çıkan haberlerde tenkite maruz bırakıldığında aslında gazetelerde geçen haberlerle pekte ilgisinin olmadığını görmek mümkündür. Rauf Bey'le alakalı ihtilafın İsmet (İnönü) Paşa ile olan münakaşaların sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum gayritabi olmaktan ziyade Lozan dönüşünde de Rauf (Orbay) Bey İsmet (İnönü) Paşa ile görüşmek istemediğini dile getirmiş ve seçim bölgesine gitmek istemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'da bunun ancak görevinden istifa ile mümkün olabileceğini söylemiştir. Keza görevden azlını istemiştir (Koç, 2015).

İsmet (İnönü) Paşa, Rauf (Orbay) Bey'in gazetelere verdiği beyanatı hiçte samimi bulmamış ve cumhuriyetin ilânında kusurlar bulduğunu ve bu beyanatın müesseseye zarar getireceği hususu üzerinde durmuştur. İsmet (İnönü) Paşa hatıratında, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın da müteessir olduğu bilgisini vermektedir (İnönü, 2018). Aynı şekilde Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'da tenkitlerini Nutuk'ta dile getirmiştir (Atatürk, 1975). Fırka grubu toplantısında kürsüde açıkça konuşmasını isteyen İsmet (İnönü) Paşa, Rauf (Orbay) Bey'in cumhuriyetçi ve saltanat karşıtı bir konuşma yaptığını, akabinde olayın ka-

pandığını söylemektedir ve fırka içerisinde de ayrılmayacağını dile getirmiştir (İnönü, 2018, s:446).

Rauf (Orbay) Bey, “Cehennem Değirmeni” adlı eserinde, “İsmet (İnönü) Paşa, kürsüyü bana bırakarak ve bende kürsüye çıkararak, ...Efendiler, hiç birimiz kendimizi melek fark edecek kadar düşüncesiz değiliz. Beşeriz. Beşerde sevmek de sevmemek de vardır. Ben bazı kimseleri sevmeye bilirim, bazı kimselerde beni sevmeyebilirler. Hatta hiç sebep göstermeden bu böyle olabilir. Bu itibarla, böyle önemli bir meselede meseleyi şahsi olarak tetkik ve şahıslarla eseri mukayese etmek sizin de düşüncelerinizden çok uzak bir muhakeme tarzı olduğundan eminim. Bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa o da eserdir. Eseri tenkit ederken veya eser hakkında mütalaa yürütürken, seversek de sevmesek de, her zaman şahsiyetlerin ve içtihatların muhterem olduğu esasını kabul etmekle müşterek olduğumuzdan şüphe etmiyorum... Benim kutsi duygularım Cumhuriyet idaresinden başka, hiçbir idarenin taraftarı olmama müsait değildir. Esasen Türkiye Hükümetinin şekli nedir? sualine karşı büyük reisimizin yine bu kürsünden müspet cevap olarak (Büyük Millet Meclisi hükümetidir, çünkü biz bize benzeriz. Bize mahsus bir idaredir.) demiş olduklarını hatırlarsınız. Bu benim vicdanımı tatmin eden en yüksek bir ifade idi. Ve buna itiraz etmek hafsalamdan dahi geçmemiştir. Bu tatminkâr ve kat’ ifadeden sonra bu idareye, son kabine buhranı yüzünden yürütülmez bir şekil alışı üzerine (Cumhuriyet) adının verilmiş olmasına itiraz etmek nasıl aklıma gelebilirdi?” (Orbay, 1993, s: 137-138). Yine kürsüde Rauf (Orbay) Bey ‘in, “Cumhuriyet kelimesinin manası yoktur. Cumhuriyet demekle bir milletin refah ve saadeti sağlanamaz. Herhangi bir usul bu refah ve saadeti temin ederse, en iyi idare şekli o dur.” (Orbay, 1993, s:139) cümlesini kurmasına karşın Kars mebusu Ağaoglu Ahmet Bey, Eger Rauf (Orbay) Bey bu cümleyi bile isteye telaffuz etti ise tüm konuşmamı keserim. Yok, sürç-ü lisan etti ise samimiyetine güvenle onunla dostluğumu mahşere kadar sürdürürüm (Orbay, 1993, s: 138-139) demesi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Rauf (Orbay) Bey, bu cümleyi; milli hâkimiyeti tam manası ile karşılamak şartı ile kabul ettiğini ve zaten cumhuriyet kelimesinin de bu manaya geldiğini izah buyurmuştur. Kısacası cumhuriyet taraftarı olduğunu ve fırka içerisinde ayrılmayacağını da söylemiştir. Ertesi gün Ankara’da Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’yı ziyaret buyurduğunu fakat hasta olduğunu görünce konuyu açmamıştır (Orbay, 1993).

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Rauf Bey’in Ankara’ya gelişinin hüsnüniyet taşımadığını propaganda için geldiğini, İstanbul’daki beyanatının sonunda, “Bu isticalin bir sebebi makul ve meşru bulunduğunu, Meclis ve hükümet, millete ibraz ve ispat etmelidir ve edecektir.” (Atatürk, 1975, s:833) sözlerini; Mustafa Kemal (Atatürk)Paşa, konuşmayı bir tarafa eğme olarak algılamıştır. Yani cumhuriyet yanlısı olduğunu açıkça dile getirmesine karşın; Rauf (Orbay) Bey, meclis başkanı Kazım Paşa’ya “Cumhuriyetin ilânına engel olabilersen memlekete büyük hizmet etmiş olacaksın.” (Atatürk, 1975, s:837) telakkisinde bulunmasından dolayı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’ya cumhuriyet taraftarı hiçte samimi gelmemekte ve cumhuriyet taraftarı olmadığını altını çizmektedir (Atatürk, 1975). Ancak bu cümle Nutuk geçiyor diye kesin yargı olarak alınmamalı ve cümlelerin muhatabı

olan kişilerin mevcut yazılarına, günlüklerine, anılarına bakmak elzemdir. Yapılan eser taramalarında bu cümleye binaen bir emareye rastlanmamıştır.

Unutmamak gerekir ki “Cumhuriyet” kavramı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın içinde kalan bir gizdir, diyebiliriz. Sınıf Arkadaşım Atatürk adlı eserde de bu konuya yer verilmektedir (Cebesoy, 2017).

4. Sonuç

Cumhuriyet’in ilânı serüveni öyle sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Aksine B.M.M. birçok muhalefet ve münazaralara sahne olmuştur. Cumhuriyet’in ilânı mevzusunda karşı çıkanlardan bir kısmı, saltanat ve hilâfet yanlısı olanlardır. Bir kesimde olayın aceleye getirdiğini, oldu-bitti halini aldığını savunmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın bu cumhuriyet görüşüne ne zaman hâkim olduğunu tam manası ile söylemek açıkçası zordur. Ancak şunu söylemek gerekir ki Çankaya’da bir akşam yemeğinde orada bulunan kişilere söylemesi ve ertesi gün teklifin verilmesi süreci hızlı olmuştur. B.M.M.’de gerekli açıklamalar yapılarak akıllardaki soru işaretlerinin kaldırılmasından sonra oylama ile Cumhuriyet’in ilânı kesinleştirilmiştir.

O anda Ankara’da bulunmayan, milli mücadelenin önde gelen paşalarının anılarına baktığımızda; olayın kendilerine bildirilmemesinden dolayı oldukça rahatsız olmuşlardır. Rauf (Orbay) Bey, top atışlarından olayı anlasa da, örneğin Kazım Karabekir Paşa, sabah gazetelerin neşriyatıyla olaydan haberdar olmuştur.

Nutuk’a baktığımızda Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, bu konu üzerinde en fazla Rauf (Orbay) Bey’i tenkit etmektedir. Aynı şekilde İsmet (İnönü) Paşa’da, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ile aynı görüştedir. Özellikle Cumhuriyet’in sabahında İstanbul’da gazetecilere beyanatta bulunan Rauf (Orbay) Bey’in sözleri aşırı derecede tenkit edilmektedir. Refet (Bele) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’nın anılarında bu konu ile alakalı pek fazla bilgiye erişememekteyiz. Hülâsa B.M.M.’nin açılışından, Cumhuriyet’in ilânına kadar ki olan süreçte, rejim cumhuriyet rejimi olsa da adı konmamıştı. Artık bu rejimin adı konulmuştur.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

5. Kaynaklar

- Adivar, E. H. (1987). *Türk’ün Ateşle İmtihani*, İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Akbulut, A.D. (2006). *Saltanat, Hilâfet ve Milli Hakimiyet*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Atatürk, M.K. (1975). *Nutuk*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atay, R. F. (1999). *Çankaya*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

- Aybars, E. (1997). *İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Aybars, E. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 (Kuruluş)*, İzmir: Zeus Kitapevi.
- Aydemir, S.Ş. (1999). *Tek Adam Mustafa Kemal, C. III.*, İstanbul: Remzi Kitapevi
- Baycan, N. (1990). Ankara'nın Başkent Oluşu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(19).
- Bayur H. (1988). Atatürk'ten Anılar. *BELLTEN*, 52(204).
- Dal, K. (1973). *Anayasa Hukuku Temel Kuralları*, Ankara: Teksir Baskı.
- Demirel E. (2020). İlk TBMM'nin İlk Kanunu: Ağnam Resmi VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 5.
- Derdiman, R.C. (2006). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi.
- Eroğlu, H. (1989). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlânı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(16).
- Ejder, Y. (2007). *Hukuk Sözlüğü*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Feyzioğlu, T. (1985). Türk Milli Mücadelesinin Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği, *Atatürk Araştırma Dergisi*, 1(3), 741-791.
- Gözler, K. ---- *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu No:85*, www.anayasa.gen.tr (Erişim Tarihi: 25.04.2020)
- Gözübüyük, Ş.A. (2003). *Anayasa Hukuku-Anayasa Metni*, Ankara.
- İnönü, İ. (2018). *Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Karabekir, K. (2017). *Günlükler, C.II*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2011). *Hayatım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2019). *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2019). *Paşaların Kaogası*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Karal, Z. E. (1980). *Atatürk ve Devrim, Konferans ve Makaleler*, Ankara: Ziraat Bankası Kültür Yayınları.
- Karal, Z. E. (1997). *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri, C. VII*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, H. (2010). *Refet Bele Askeri Ve Siyasi Hayatı 1881-1963*, İstanbul: Bengi Yayın Evi.
- Koç, N. (2015). Hakimiyet-i Milliye ve Hilafete Dair Uygulamalarda Milli Mücadelenin Önde Gelen Kadrosunun Tutumları, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 109-132.

- Koç, N. (2013). Milli Mücadelenin Başlarıdaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, March, 6(3).
- Kili, S. (2000). *Türk Devrim Tarihi III*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Küçük, M. (2002). *Birinci T.B.M.M.'nin Açılışı ve Anlamı Türkler Ansiklopedisi*, C.XVI.
- Lijphart, A. (2008). *Çağdaş Demokrasiler, Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çev. Özbudun E. Onulduran E. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Okur, M. (2000). Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *Atatürk Dergisi*, 3(1), s:289-304.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni*, İstanbul: Emre Yayınları.
- Özakman, T. (2009) *Cumhuriyet*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, M. (1991). *Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, *Anayasa Yargısı* 8, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.
- Turan, Ş. (2008). *Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tülbentçi, F.F. (1955). *Cumhuriyet Nasıl Kuruldu?* İstanbul: Sel Yayınları.
- Türk Hukuk Lügatı (1944). Ankara: Maarif Matbaası.
- Uluğ, H.N. (1973). *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yalçın, S.B. Gönülal, İ. (1984). *Atatürk İnkılabı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yavuz, B. (2008). 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 1173-1214.
- Yüzgeç, D.A.(2006). Birinci Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923), *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta: Tarih Anabilim Dalı.
- *Türkler Ansiklopedisi*, (2002) mad., Birinci TBMM'nin Açılışı ve Anlamı, Dr. Mustafa Küçük. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.